

Rune Holmgaard Andersen & Karsten Stæhr¹

Den politiske og økonomiske transition i de tidligere østbloklunde

Transitionsprocessen har forandret de tidligere kommunistiske lande både i politisk og økonomisk henseende. Erfaringerne peger på en klar og positiv sammenhæng mellem demokratisering og markedsreformer. De baltiske og centraleuropæiske lande har gennemført omfattende reformer og etableret både demokrati og markedsøkonomi, de centralasiatiske lande har holdt et lavt reformtempo, mens de slaviske kernelande og landene på Balkan og i Kaukasus står i en uafklaret situation. Den statistiske analyse viser, at demokratisering er gået forud for markedsøkonomiske reformer, mens økonomiske reformer ikke har påvirket den politiske udvikling. For såvel de politiske som de økonomiske reformer gælder det, at landenes udgangssituation har spillet en vigtig rolle.

Berlinmurens fald i november 1989 markerede startskuddet for de reformer, som radikalt har forandret den tidligere østblok. Kommunistpartierne mistede deres magtmonopol, og de nye post-kommunistiske lande erklærede alle deres intention om at indføre demokrati og markedsøkonomi. Samtidig opsplittedes de multinationale stater, Sovjetunionen og Jugoslavien, i en kaotisk proces.

De tidligere østbloklunde har politisk og økonomisk set bevæget sig i vidt forskellige retninger. I Baltikum og Centraleuropa har demokrati og markedsøkonomi slået rod, og landene er blevet medlemmer af vestlige institutioner som NATO og EU. I den anden ende af spektret har en række lande i blandt andet Centralasien politiske institutioner og en grad af repression, som ikke adskiller sig markant fra sovjettidens, og landene har kun gennemført få markedsreformer. Mellem de to yderpunkter finder vi en række lande, heriblandt de slaviske lande i SNG samt landene på Balkan og i Kaukasus, hvor udfaldet af den politiske og økonomiske reformproces fortsat var uafklaret ved udgangen af 2006. En forståelse af dette mønster kræver en nærmere analyse af samspillet mellem de politiske og økonomiske forandringer i regionen.

Denne artikel drøfter dette samspil baseret på en komparativ analyse af samtlige post-kommunistiske lande i Øst- og Centraleuropa og det tidligere Sovjetunionen. Der er skrevet forholdsvis lidt på dansk med en sådan tilgang. Aage (1994) sætter transitionsprocessens allerførste fase ind i en global kontekst. Nørgaard (1997) er et tidligt studie om transitionsprocessens økonomiske resultater ud fra en økonomisk-politisk synsvinkel. Paldam (2002) ser på den økonomiske transition i lyset af dybere samfundsmæssige og institutionelle faktorer, men fokuser på fem lande. Aage (2001) drøfter kritisk samspillet mellem politik og økonomi som en del af sin opposition ved disputatsforsvaret af Nørgaard (2000).

Cocktailen af økonomi og politik gør det komplekst at analysere transitionsprocessen, men analysen er vigtig. Landene spiller en afgørende rolle for verdens energiforsyning, og de central- og østeuropæiske lande er i stigende grad

Europas industrielle værksted. Den politiske udvikling i transitionslandene har også globale sikkerhedspolitiske implikationer. Politisk ustabilitet i blandt andet Georgien, Ukraine, Kirgisistan og Usbekistan har vist, at transitionsprocessen fortsat er uafklaret i mange transitionslande.

Teoretisk baggrund

Diskussionen om sammenhængen mellem politisk og økonomisk system blomstrede op efter 2. verdenskrig, hvor afkolonisering og inddæmning af kommunismen aktualiserede problemstillingen. Omvæltningerne i den tidligere østblok har givet emnet ny aktualitet.

Moderniseringsteorien postulerer, at der er en positiv sammenhæng mellem økonomisk og demokratisk udvikling, således at et lands chance for at blive demokratisk øges i takt med graden af økonomisk modernisering (Lipset, 1959). Denne korrelation kan være et resultat af flere forhold. For det første bygger højtudviklede samfund på komplekse interaktioner mellem mange aktører, og sådanne interaktioner understøttes bedst i samfund, hvor individuel frihed og demokratiske rettigheder respekteres (Parsons, 1964). For det andet vil magteliten med et højere velstandsniveau være villig til at acceptere en mere ligelig fordeling af økonomiske og politiske rettigheder, fordi konfliktniveauet i samfundet dermed reduceres. For det tredje kan et rigt samfund med et højt uddannelsesniveau medføre øget kontakt på tværs af sociale og interessemæssige skillelinjer, hvilket kan bidrage til øget politisk tolerance og stabilitet (Lipset, 1959).

Over for moderniseringsteorien står en række teoretiske arbejder, som argumenterer for, at demokratisering og økonomisk transition kan stå i et modsætningsforhold. Armijo et al. (1994) argumenterer således for, at en simultan implementering af økonomiske og politiske reformer kan være vanskelig eller umulig. Kortsigtede omkostninger kan undergrave den folkelige opbakning til reformer, specielt hvis befolkningen i betydelig grad diskonterer fremtiden eller ikke er klar over fremtidige gevinster.²

En demokratisk styreform kan også give anledning til en *status quo bias*, hvis usikkerhed om fordelingen af en reformernes langsigtede gevinster fører til konflikt om fordelingen af de kortsigtede omkostninger. Reformen, som er til fordel for *alle* i samfundet, kan dermed ikke vinde opbakning i befolkningen, men bliver forhalet i en fordelingspolitisk udholdenhedskamp (Alesina og Drazen, 1991).

Demokrati kan også bremse reformer, som vil gavne nogle i samfundet, men forværre situationen for andre. *Ex ante* usikkerhed om, hvem der vinder, og hvem der taber, kan føre til, at risikoaverse vælgere foretrækker det sikrere *status quo* og stemmer imod reformer – selv om reformerne ville give en gevinst for samfundet samlet set. Denne *status quo bias* kan reduceres, hvis der findes en troværdig mekanisme til omfordeling mellem vindere og tabere (Fernandez og Rodrik, 1991).

Det har imidlertid også været fremført, at demokrati vil kunne *mindre* den folkelige modstand mod usikre økonomiske reformer, fordi demokratier almindeligvis er mere inkluderende end autokratiske regimer. Demokratisk valgte be-

slutningstagere har større incitament til at tage hensyn til befolkningen samlet set, og dette giver en forventning om, at reformernes tabere vil blive kompenseret (Olson, 1993).

Andre teorier baseret på analyse af institutioners rolle i økonomien argumenterer også for en positiv sammenhæng mellem demokrati og markedsøkonomiske reformer. Staten har en vigtig funktion i forhold til at sikre ejendomsrettigheder, kontraktoverholdelse og samfundsmæssig orden (North, 1990; Shleifer, 1997). Men statens aktiviteter giver også mulighed for *rent seeking*, hvor private aktører ved bestikkelse eller på anden måde påvirker beslutningsprocessen til at skaffe sig personlige økonomiske fordele på bekostning af samfundet som helhed. Det er lettest at trække ressourcer ud af en økonomi med stor statslig intervention, og aktører som nyder godt af *rent seeking* vil derfor modsætte sig markedsreformer. Demokrati og folkelig deltagelse i den politiske proces vil kunne reducere omfanget af korrupsion og *rent seeking*, hvis embedsmænd og politikere frygter at blive stillet til ansvar (Åslund, 2002: kap. 9; EBRD, 1999: kap. 5).

Som det fremgår, er der ikke nogen entydig teoretisk sammenhæng mellem demokratisering og økonomisk modernisering. Vi vender i afsnittet ”Økonomi og politik” tilbage til sammenhængen mellem demokrati og økonomiske reformer i transitionslandene.

Politiske reformer

Den kommunistiske verden er ofte blevet betragtet som én grå statisk masse. Reelt var der betydelige forskelle i både økonomisk og politisk henseende. Der var imidlertid ét forhold, som karakteriserede samtlige østbloklande, nemlig kommunistpartiets altdominerende rolle. Transitionsprocessen i Østeuropa og det tidligere Sovjetunionen begyndte, da kommunistpartierne mistede deres evne – eller vilje – til at bruge repression for at opretholde deres magtposition (Harrison, 2002).

Efter kommunismens fald erklærede magthaverne i alle transitionslande deres intention om at opbygge en ny samfundsorden baseret på demokrati og markedsøkonomi. I det lys kan den post-kommunistiske transition opfattes som en fortsættelse af den ”tredje demokratiseringsbølge”, som begyndte i Portugal i 1974 og siden bredte sig til andre sydeuropæiske og latinamerikanske lande (Diamond, 1999: kap. 2).

Der viste sig tidligt at være store forskelle på landenes politiske transition. Mens de centraleuropæiske og baltiske lande udskrev nyvalg kort tid efter sammenbruddet af det kommunistiske magtmonopol, fortsatte sovjettidens republikparlamentar i flere af de tidligere sovjetiske republikker, inklusive Rusland. På Balkan blev der i flere tilfælde udskrevet nyvalg, som i princippet var pluralistiske, men hvor indre uro og borgerkrig prægede valgene. Med undtagelse af Turkmenistan, hvor den tidligere kommunistiske formand for den øverste sovjet, Saparmurat Niyazov, har etableret sig som enehersker i et etpartisystem uden tilladt opposition, har alle lande nominelt demokratiske styreformere.

En anden skillelinje er landenes forskellige valg af konstitutionelt demokrati. En række lande indførte rene parlamentariske systemer, men størstedelen etable-

rede præsidentielle eller semi-præsidentielle systemer (Nørgaard, 2000: kap. 7). De centraleuropæiske og baltiske lande valgte generelt parlamentariske systemer. Dog fik blandt andet Polen og Litauen semi-præsidentielle styre på linje med samtlige lande i SNG og størstedelen af landene på Balkan. Tilnærmelsesvis alle lande i Vesteuropa har parlamentarisk demokrati – med Frankrig som hovedundtagelsen. Med andre ord valgte kun et fåtal af transitionslandene at lade sig inspirere af Vesteuropa på dette punkt. En mulig forklaring på valget af semi-præsidentielt styre kan være afsmitning fra det kommunistiske system, hvor magten formelt var delt mellem et parlament og et kommunistparti med en generalsekretær i spidsen (Colton og Skach, 2005).

Der er stor forskel på, hvordan forskellige former for præsidentielle styre fungerer i praksis (Nørgaard, 2000: kap. 7). En valgt præsident og et valgt parlament kan kontrollere og ”afbalancere” hinanden, men kan også føre til paralyserende magtkampe eller danne grundlag for (gen)indførelse af autokratisk styre. I Rusland valgte Boris Jeltsin kun i mindre omfang at benytte sig af præsidentens udstrakte magtbeføjelser, mens dette ikke har været tilfældet for efterfølgeren, Vladimir Putin. I de fleste centralasiatiske lande er præsidenterne *de facto* diktatorer, mens parlamenterne, som i Sovjettiden, hovedsagligt agerer som regimets legitimerende gummistempel. Andre lande har oplevet større balance mellem statsmagtens to udøvende kræfter. I Polen har præsidenten virket som en stabiliserende faktor i perioder med parlamentarisk ustabilitet; alligevel reducerede en grundlovsændring i 1997 præsidentens beføjelser. I Litauen havde parlamentet i 2004 held til at afsætte præsident Rolandas Paksas efter en bestikkelsesaffære.

Det kan være nyttigt at sammenfatte de mange informationer om den politiske udvikling i indeksform. Den uafhængige institution Freedom House publicerer årligt indekser over henholdsvis politiske rettigheder (PR) og borgerlige friheder (CL).³ De to indekser er stærkt korrelerede og har en lidt unintuitiv konstruktion. Vi har derfor konstrueret indekset FH som 8 minus et simpelt gennemsnit af de to indekser. FH-indekset går fra 1 til 7, og jo højere indekset er, jo mere efterleves demokratiske og menneskeretslige principper. Ifølge Freedom House kan et land betragtes som *frit*, hvis FH ligger i intervallet 5-7, *delvist frit* hvis FH er i intervallet 3-4,5 og *ufrit* hvis FH er i intervallet 1-2,5.

Vi fokuserer i første omgang på en inddeling af de 27 post-kommunistiske lande i seks geografisk afgrænsede områder:

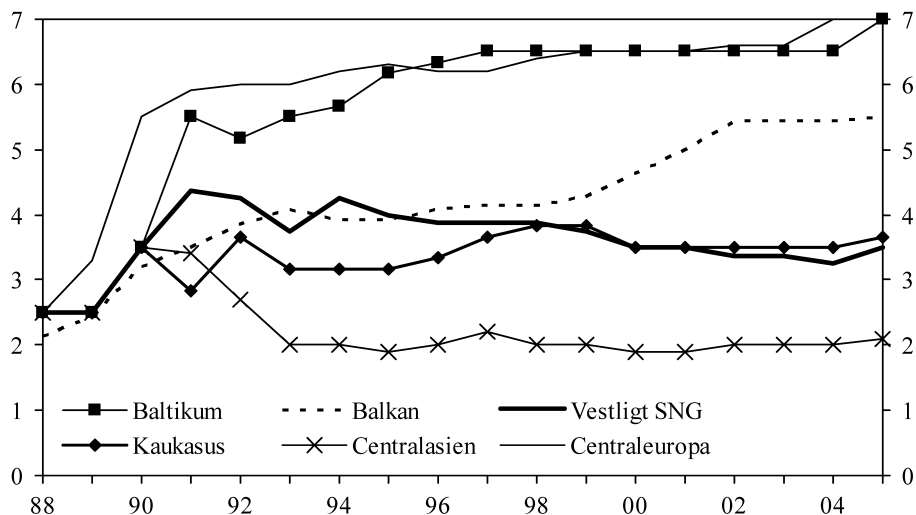
- *Baltikum* – Estland, Letland og Litauen.
- *Centraleuropa* – Polen, Slovakiet, Tjekkiet og Ungarn samt Slovenien.
- *Balkan* – Bosnien-Herzegovina, Kroatien, Makedonien, Serbien og Montenegro samt Albanien, Bulgarien og Rumænien.
- *Vestlig SNG* – Rusland, Hviderusland, Ukraine og Moldova.
- *Kaukasus* – Armenien, Aserbajdsjan og Georgien.
- *Centralasien* – Kasakhstan, Kirgisistan, Tadsjikistan, Turkmenistan og Usbekistan.

Figur 1 viser udviklingen i FH-indekset for hver af de seks landegrupper i perioden 1988-2005.⁴ Der tegner sig et forholdsvis klart billede af den politiske udvikling. Centraleuropa og Baltikum, og senere også Balkan, har som grupper slået ind på et demokratisk spor, mens de centralasiatiske lande har genopbygget autokratiske styreformers, der med hensyn til repression kan måle sig med sovjetstyret i slutningen af 1980'erne. Mellem disse to yderpunkter befinder der sig en tredje gruppe bestående af de vestlige SNG-lande, landene i Kaukasus samt – i den tidlige fase – gruppen af Balkan-lande.

Både i gruppen af demokratiske lande og i gruppen af autokratiske lande har den politiske transition været præget af bemærkelsesværdigt hurtige skift. Centraleuropa var således allerede demokratisk i 1991, mens Baltikum fulgte efter i 1993. De centralasiatiske lande bevægede sig i modsat retning og var allerede to år efter Sovjetunionens sammenbrud vendt tilbage til stærkt autokratiske styreformers med et gennemsnitlig FH-indeks på 2. Balkan-landene er gradvist blevet friere. Demokratiseringen blev udskudt i de lande, som blev ramt af de jugoslaviske borgerkrige, mens de øvrige lande i gruppen (Bulgarien, Rumænien og Albanien) i perioder har været præget af politisk ustabilitet og for Albanien vedkommende også væbnede uroligheder.

Det vestlige SNG og Kaukasus havde som grupper stort set samme FH-indeks i 2005 som ved Sovjetunionens sammenbrud i 1991. De to landegrupper er imidlertid gradvist blevet mere heterogene. Mens lande som Moldova, Ukraine

Figur 1. Freedom House indeks FH for transitionslandene, seks regioner, 1988-2005

Note: Minimumsværdien 1 angiver færrest demokratiske rettigheder, mens maksimumsværdien 7 angiver flest rettigheder. Se teksten for yderligere forklaring.

Kilde: Freedom House (2006), egne beregninger.

og Georgien er blevet friere, har Hviderusland og Rusland udviklet sig i autoritær retning. Ifølge Freedom House har Hviderusland været ufrit siden 1996 og Rusland siden 2004. Landene i denne gruppe udviser mindre regimestabilitet end både de demokratiske og de autokratiske lande.

Den politiske udvikling har mange facetter, som ikke dækkes af FH-indekset. Dette gælder blandt andet graden af demokratisk konsolidering, dvs. i hvilken udstrækning demokrati er blevet "the only game in town" (Parrott, 1997; Diamond, 1999: kap. 3; Paldam, 2002: kap. 10). En række faktorer peger på manglende konsolidering. Som omtalt ovenfor har der specielt i midtergruppen af delvist frie lande fundet mange regimeskift sted. Endvidere er der ingen transitionslande, hvor de politiske partier er egentlige folkepartier med et betydeligt antal medlemmer. Regeringerne i de demokratiske transitionslande har endog meget kort levetid (*The Economist*, 2006). Nye partier vinder stor tilslutning for blot at forsvinde ud i det politiske mørke efter få år.⁵ Valgdeltagelsen i de fleste transitionslande er desuden lav sammenlignet med tilsvarende tal for Vesteuropa (Nørgaard, 2000: kap. 8).⁶ Det kan undre, at folk, der netop har vundet retten til at stemme, vælger at bruge den nyvundne frihed til at undlade at stemme!

Andre faktorer peger imidlertid i retning af en øget grad af demokratisk konsolidering i Baltikum og Centraleuropa og (i mindre grad) på Balkan. Til trods for gentagne politiske kriser er der ikke længere aktører af betydning, som opererer uden for de demokratiske institutioner. Optagelsen af de baltiske og centraleuropæiske lande i EU i maj 2004 forpligter landene til at overholde unionens demokratiske og menneskeretslige principper (se også Nørgaard, 2000: kap. 7.)

Økonomiske reformer

Landene i østblokken havde forskellige økonomiske udgangspunkter (de Melo et al., 2001). Sovjetunionen, Tjekkoslaviet og Bulgarien havde fx fuldt statsligt ejerskab til produktionsmidlerne og en stram statslig styring af produktion, handel og priser. Andre lande, såsom Ungarn og Jugoslavien, havde allerede indført reformer, som betød, at produktion og prisfastsættelse var delvist markedsbestemt. Gorbatsjovs perestrojka-reformer gav mod slutningen af 1980'erne virksomhederne i Sovjetunionen øget indflydelse på lønfastsættelsen, og mindre private virksomheder blev tilladt. Virksomhedernes ændrede incitament og de mange regionale konflikter betød imidlertid en forværring af den økonomiske situation. Lønningerne steg langt hurtigere end værdien af produktionen, hvilket førte til store underskud på statsbudgettet og skjult inflation, der materialiserede sig i udbredt varemangel (Åslund, 2002: kap. 2).

Da landene i starten af 1990'erne begyndte deres markedsøkonomiske transition, var de således allerede i økonomisk krise med stagnerende eller faldende produktion, varemangel, voksende inflationært pres og en stor udenlandsgæld. Den markedsøkonomiske reformproces blev indledt i januar 1990, da Polen introducerede en omfattende reformpakke. De centraleuropæiske lande fulgte efter i løbet af 1991, mens de post-sovjetiske lande først begyndte reformerne i 1992 (se appendiks).

Reformpakken var i betydelig grad inspireret af erfaringerne fra Latiname-

rika, hvor flere lande i løbet af 1980'erne havde liberaliseret deres økonomier (Blanchard et al., 1991). Overordnet bestod reformpakken af fire komponenter (Åslund, 2002: kap. 5-8):

- Liberalisering af produktion, handel og priser
- Stabilisering af inflationen
- Privatisering af henholdsvis små og store virksomheder
- Strukturreform og opbygning af institutioner

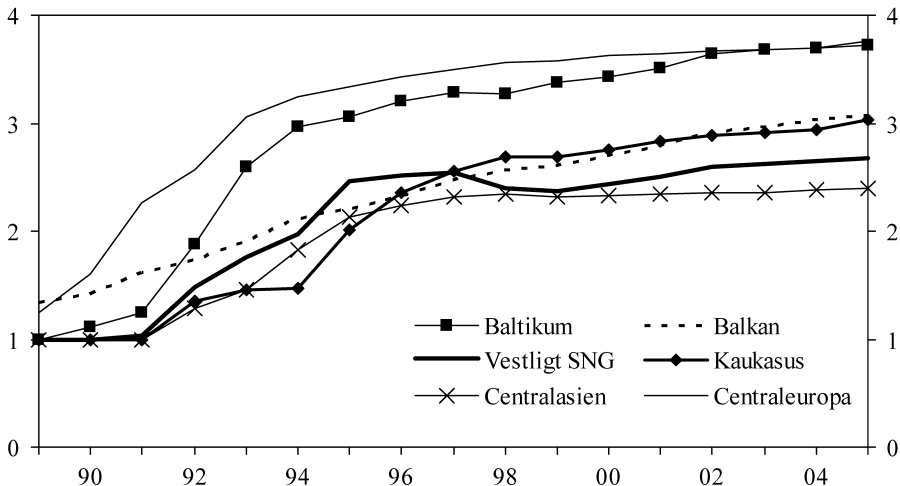
De første tre reformpunkter (liberalisering, stabilisering og privatisering) er rettet mod at afvikle det planøkonomiske system, mens det sidste punkt (strukturreform og opbygning af institutioner) har til formål at etablere de juridiske og institutionelle rammer, der er nødvendige for at få en markedsøkonomi til at fungere. Dette gælder blandt andet lovgivning vedrørende ejendomsrettigheder, kontraktindhåndhævelse, konkursbehandling og konkurrenceforhold. Reformene rettede sig også mod bank- og finanssektoren, uddannelse, infrastruktur, skattesystemet, sociallovgivning og den offentlige administration.

Mens der generelt har været enighed om reformernes indhold, har der været en til tider ophedet diskussion om de økonomiske reformers tempo og rækkefølge. Der var to hovedsynspunkter: Tilhængere af chokterapi anbefalede, at flest mulige reformer skulle gennemføres så hurtigt som muligt, mens tilhængere af gradualisme generelt argumenterede for, at reformerne burde gennemføres i en bestemt rækkefølge og over længere tid. Uenigheden mellem de to grupper baserede sig på både økonomiske og politiske argumenter (Åslund, 2002: kap. 3; Roland, 2000). Diskussionen fik begrænset betydning i praksis, blandt andet fordi den i høj grad fandt sted, efter at reformerne var gennemført.

I figur 2 præsenterer vi et *samlet økonomisk reformindeks*, EBRD, for de seks landegrupper fra foregående afsnit. Indekset er et uvejet gennemsnit af otte indekser for liberalisering, privatisering og strukturreform, publiceret i Den Europæiske Udviklingsbanks årlige *Transition Report*.⁷ Minimumsværdien 1 svarer til fravær af markeds-elementer, mens maksimumsværdien 4,33 angiver *best practice* i markedsøkonomier.

Figur 2 viser, at reformintensiteten i Baltikum og Centraleuropa har været betydeligt højere end i de øvrige regioner, ikke mindst i begyndelsen af reformprocessen. Kurven for Vestligt SNG dykkede efter den russiske finanskrise i 1998, hvor flere af gruppens lande genindførte restriktioner på blandt andet finansmarkederne. Landene på Balkan og i Kaukasus har haft et jævnt, men relativt langsomt reformtempo. Centralasien havde det laveste reformniveau i 2005, og der har stort set ikke fundet markedsorienterede reformer sted i regionen siden 1995. Der er imidlertid betydelig variation inden for gruppen; mens Turkmenistan kun har gennemført meget få reformer, har Kirgisistan et samlet reformindeks, der ligger på linje med Balkan-gruppens. Den økonomiske udvikling i transitionslandene har budt på flere overraskelser. Figur 3 viser udviklingen i BNP for de seks regioner baseret på officielle data. Alle regioner oplevede store fald i BNP i begyndelsen af reformperioden. Produktionsfaldet har påkaldt

Figur 2. Det samlede økonomiske reformindeks EBRD for transitionslandene, seks regioner, 1989-2005

Note: Det samlede reformindeks er et uvejet gennemsnittet af otte EBRD-reformindekser. Minimumsværdien 1 angiver ingen reformer, mens maksimumsværdien 4,33 angiver *best practice* i markedsøkonomier. Se også teksten.

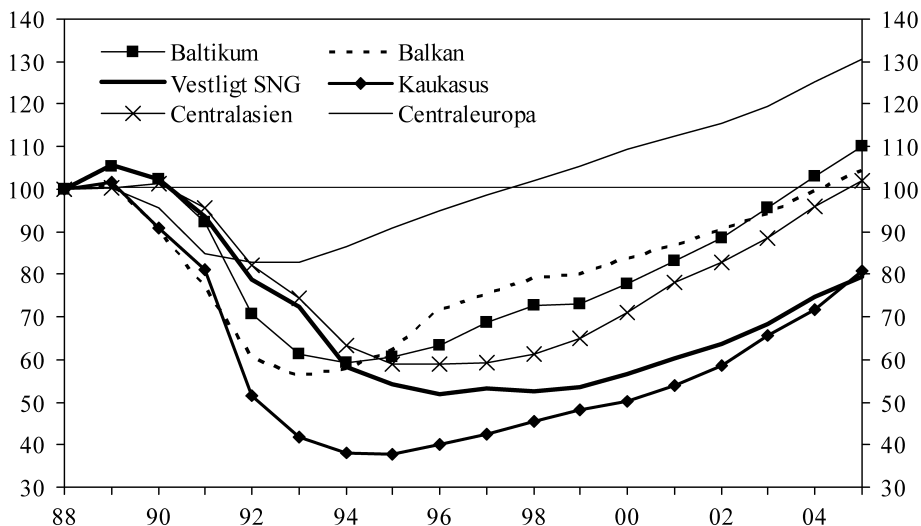
Kilde: EBRD (1994-2005), egne beregninger.

sig stor opmærksomhed, men en vurdering må inddrage en række forhold: (1) En del af produktionsfaldene fandt sted, før landene indførte reformer. (2) Mens planøkonomien gav incitament til at overrapportere produktionen, øgede overgangen til markedsøkonomi omfanget af ikke-registrerede aktiviteter blandt andet som følge af skatteunddragelse. (3) Store dele af produktionen under planøkonomien var af dårlig kvalitet og/eller lille samfundsmæssig værdi. På den baggrund anslår Åslund (2002:135-140), at der i Centraleuropa reelt ikke var noget betydeligt produktionsfald *efter markedsreformerne*, mens faldene for de øvrige transitionslande er betydeligt overvurderede.

Transitionsøkonomierne stod i en vanskelig situation i begyndelsen af 1990'erne med kommunismens sammenbrud, plansystemets opløsning og nye nationale grænser. Dette førte til en periode med "disorganisering" af de økonomiske relationer mellem virksomhederne og med sammenbrud af produktionen som konsekvens (Blanchard og Kremer, 1997). Finland blev også hårdt ramt af Sovjetunionens sammenbrud og oplevede en nedgang i BNP på 10,5 pct. fra 1990 til 1993.⁸

En sammenstilling af figur 2 og 3 giver umiddelbart det indtryk, at lande, som tidligst og i størst udstrækning gennemførte reformer, også har haft den bedste produktionsudvikling. Dette billede bekræftes i store træk af empiriske paneldataanalyser. Analyserne viser generelt, at reformpakker, der består af en kombination af liberalisering, stabilisering, privatisering og strukturreformer, har haft

Figur 3. Produktionsudvikling i transitionslandene, seks regioner, indeks 1988 = 100, 1988-2005

Note: Tal for Bosnien-Herzegovina indgår først fra 1990.

Kilde: EBRD (1994-2005), egne beregninger. Den Europæiske Udviklingsbanks forudsigelse for 2005.

en positiv effekt på produktionen, i hvert fald i løbet af et år eller to (Havrylyshyn, 2001; Campos og Coricelli, 2002; EBRD, 2004: kap. 1). Væbnede konflikter samt ugunstige udgangsbetingelser, fx i form af makroøkonomiske ubalancer og stor handelsmæssig integration med andre transitionslande har ført til en svagere produktionsudvikling, men det ændrer ikke afgørende ved den positive effekt af markedsreformer (de Melo et al., 2001; Falcetti et al., 2005). Fra slutningen af 1990'erne har omfanget af reformer dog kun i mindre grad været i stand til at forklare den økonomiske udvikling (Fidrmuc og Tichit, 2004; Staehr, 2005).

Der har været betydelige sociale omkostninger forbundet med østblokkens sammenbrud og transition (Åslund, 2002: kap. 8). Arbejdsudbudet og beskæftigelsen er faldet, samtidig med at den åbne arbejdsløshed er steget. Ifølge officielle tal er arbejdsløshedsproblemet relativt begrænset i de mindst reformerede lande i SNG, mens mange transitionslande har ledighedsrater på 10-20 pct. af arbejdsstyrken. Indkomstforskellene er øget markant, specielt i SNG-landene. Nok så alvorligt er der opstået udbredt fattigdom i mange transitionslande, specielt i SNG-landene (World Bank, 2000). Betydelig *relativ fattigdom* findes i alle transitionslande, hvilket blandt andet er en konsekvens af arbejdsløshed og øget ulighed.

Økonomi og politik

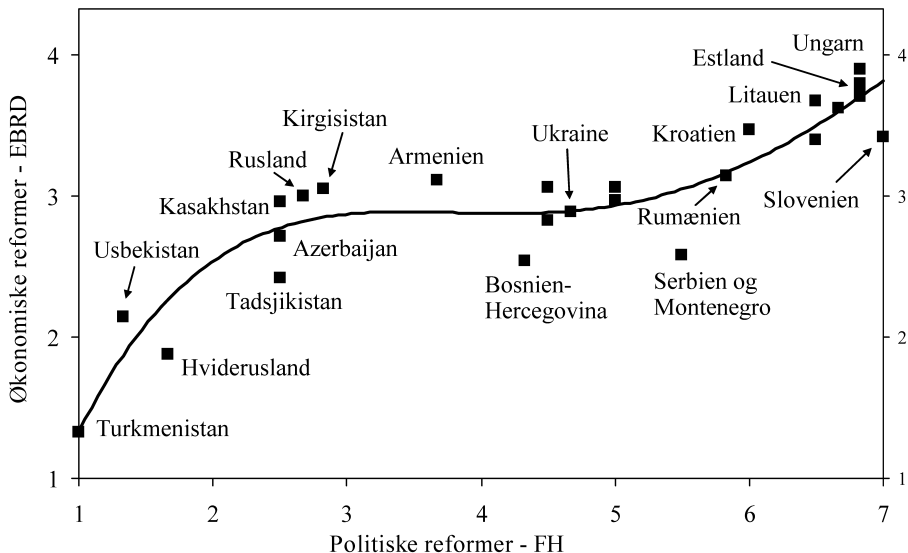
I dette afsnit knytter vi diskussionen om de politiske og økonomiske reformer sammen. I figur 4 er demokratiindekset FH sat op over for det samlede økonomiske reformindeks EBRD for hvert af de 27 transitionslande i vores datasæt. For at undgå at tilfældige udsving påvirker resultaterne, har vi for hvert indeks taget gennemsnittet for årene 2003-05.

Som det ene yderpunkt har de baltiske og centraleuropæiske lande gennemført omfattende reformer inden for begge områder. Som det andet yderpunkt ligger Hviderusland samt en række centralasiatiske lande med en høj grad af politisk repression og statskontrollerede økonomier. Landene på Balkan og i Kaukasus befinder sig i en mellemposition. Mens disse lande alle har et økonomisk reformomfang inden for et relativt snævert interval (EBRD fra 2,5 til 3,2), er der betydelig spredning i landenes demokratiske udvikling (FH fra 2,5 til 5,5).

Alene på dette grundlag kan vi konkludere en del om forholdet mellem politisk og økonomisk modernisering i transitionslandene. Der er således en klar korrelation mellem politisk frihed og økonomisk omstilling. På den anden side er der både frie, delvist frie og ufrie lande, som har gennemført tilnærmelsesvis samme omfang af økonomiske reformer. Der er således ikke nogen klar én til én-sammenhæng mellem de to reformområder, specielt ikke for mellemgruppens vedkommende.

Korrelationsmønstret i figur 4 siger meget lidt om de kausale sammenhænge, dvs. om demokratisering fører til økonomisk modernisering, om økonomisk mo-

Figur 4. Politiske og økonomiske reformer i transitionslandene, indeks, gennemsnit 2003-05

Kilder: Freedom House (2006) og EBRD (1994-2005), egne beregninger.

dernisering fører til demokratisering, eller om der er bagvedliggende faktorer, som forklarer begge variabler. Dette centrale spørgsmål i transitionslitteraturen er fra anden halvdel af 1990'erne blevet belyst i en række empiriske analyser, ofte baseret på panelestimationer.

De Melo et al. (1997) – senere publiceret som de Melo et al. (2001) – er et af de første studier, som belyser problemstillingen. De finder, at et højt initialt udviklingsniveau samt fravær af væbnede konflikter fremmer demokratiske reformer, men konstaterer samtidig, at økonomiske og politiske reformer er tæt korrelerede. Deres analyse afdækker ikke kausalsammenhænge, men viser dog, at politiske og økonomiske variabler er forbundne i transitionslandene.

Dethier et al. (1999) bruger også paneldata og finder, at demokratiske reformer er positivt korreleret med økonomiske reformer. De viser imidlertid, at sammenhængen i høj grad skyldes, at lande, der har gennemført demokratiske reformer, har haft et gunstigt udgangspunkt, som igen har påvirket det økonomiske reformniveau. Med andre ord er hovedkonklusionen i dette studie, at bagvedliggende initialbetingelser har haft stor betydning for reformprocessen. Dethier et al. (1999) viser også, at udenlandsk hjælp er positivt korreleret med omfanget af økonomiske reformer.

Fidrmuc (2003) bruger tidsmæssig kausalitet, Granger-kausalitet, til at afdække, hvordan politiske og økonomiske reformer påvirker hinanden. Granger-kausalitet kræver dels, at årsag kommer før virkning, og dels at virkningen ikke kan forklares med "egendynamik" i den forklarede variabel.⁹ Fidrmuc (2003) finder, at politiske reformer Granger-forårsager økonomiske reformer, mens det modsatte *ikke* er tilfældet. Dette gælder også, hvis en række kontrolvariabler inddrages.

Falcetti et al. (2005) anvender paneldata fra 1989 til 2003 og viser, at demokrati er positivt korreleret med økonomiske reformer, specielt i begyndelsen af transitionsprocessen. Studiet forsøger imidlertid ikke at fastlægge kausalitetsretningen. Kim og Pirtila (2003) finder, at den makroøkonomiske udvikling i betydelig grad påvirker omfanget af markedsreformer, men også at arbejdsløshed og ulighed reducerer befolkningens opbakning til reformer. Demokrati kan med andre ord bremse økonomiske reformer, som giver økonomisk vækst men også skaber ulighed og arbejdsløshed.

Andre statistiske studier fører den politisk-økonomiske analyse videre ved at inddrage variabler, som mere direkte afspejler den politiske proces. Nørgaard (2000: kap. 5) bruger tværnsnitsdata og finder, at omfanget af økonomiske reformer er korreleret med landenes udgangssituation, men ikke med folkelig opbakning til reformerne. Kitschelt (2001) viser, at landenes udgangspunkter har spillet en afgørende rolle for den økonomiske reformproces, mens landenes politiske institutioner har spillet en mindre rolle. Wykoff (2001) finder i et udvalg på seks transitionslande, at omfanget af økonomiske reformer i høj grad afspejler befolkningens stemmeafgivning, som igen kan forklares af udgangsbetingelserne.

Nedenfor præsenterer vi en række statistiske analyser med henblik på at forklare udviklingen i – og sammenhængen mellem – demokratisering og økonomiske reformer i transitionslandene. Formålet er dels at undersøge validiteten af

resultaterne i ovennævnte studier, dels at vurdere om resultaterne er stabile, når tal frem til 2005 inddrages.

Vort datasæt består af data for hvert af de 27 transitionslande i perioden fra 1989 til 2005. Data er organiseret som et panel. Demokratiindekset FH og det samlede økonomiske reformindeks EBRD er beskrevet i de to foregående afsnit.

Tabel 1 viser resultaterne fra en række Granger-kausaltetstest. I kolonne (1.1) undersøges, om FH kan forklares af det foregående års EBRD – ud over hvad som forklares af foregående års FH. Forrige års FH er en kontrolvariabel, som opsamler egendynamikken i FH. Manglende kontrol for egendynamik kan give ”skæve” (fejlagtige) parameterestimerer og dermed lede til forkerte konklusioner.

Demokratiniveauet FH er i meget stor grad korreleret med det foregående års FH, men *ikke* med det foregående års EBRD. Kolonne (1.2) viser, at det økonomiske reformniveau EBRD bestemmes af det foregående års EBRD, men *også* af foregående års demokratiniveau FH. Fortegnet er positivt, hvilket indikerer, at en friere styreform fører til flere markedsreformer.¹⁰ Disse resultater er i overensstemmelse med Fidrmuc (2003).

Konklusionen er robust over for ændringer i specifikation og estimationsmetode. Kolonnerne (1.3) og (1.4) viser resultaterne, hvis der indføres dummyer for hvert eneste land og hvert eneste år. Disse dummyer opsamler variation, som er specifik for de enkelte lande og år. Det fremgår, at resultaterne forbliver kvalitativt uforandrede, selv når der kontrolleres for disse typer specifik variation. Kausalitetsmønstret fra politiske til økonomiske reformer holder også, hvis

Tabel 1. Granger kausalitetstest af demokrati (FH) og økonomiske reformer (EBRD)

	(1.1)	(1.2)	(1.3)	(1.4)	(1.5)	(1.6)
	FH	EBRD	FH	EBRD	FH	EBRD
FH (året før)	0,98** (0,023)	0,069** (0,009)	0,71** (0,054)	0,064** (0,013)	1,01** (0,022)	0,034** (0,013)
EBRD (året før)	-0,11 (0,061)	0,84** (0,020)	-0,22 (0,12)	0,65** (0,052)	-0,041 (0,073)	0,90** (0,024)
Konstant	Ja	Ja	Ja	Ja
Dummy for hvert år	Ja	Ja
Dummy for hvert land	Ja	Ja
Periode	90-05	90-05	90-05	90-05	96-05	96-05
Antal lande	27	27	27	27	27	27
R ²	0,88	0,96	0,93	0,97	0,97	0,98

Note: Alle estimationer er OLS. Whites heteroskedasticitetskonsistente standardafvigelse er angivet i parentes under parameterestimatet. ** og * angiver, at den estimerede parameter er signifikant forskellig fra 0 på henholdsvis 1 og 5 pct.-niveauet.

der udelukkende ses på den senere transitionsperiode 1996-2005, jf. kolonnerne (1.5) og (1.6).

For nogle lande er der en trend i variablerne. Foretages kausalitetstestene på variablerne i ændring fra år til år (ikke vist), fås imidlertid samme kvalitative resultat som ovenfor, nemlig at demokrati bidrager til at forklare økonomiske reformer, mens økonomiske reformer ikke bidrager til at forklare den politiske udvikling.

Granger-kausaltetstest kan give misvisende resultater, hvis fx FH påvirkes af andre faktorer end EBRD, og disse ikke ”fanges op” af det foregående års FH. Granger-kausaltetstest giver heller ingen information om den relative betydning af udgangsbetingelser, forskellige eksogene påvirkninger og samspillet mellem politiske og økonomiske reformer. Vi supplerer derfor testene tabel 1 med en række estimationer, hvor der kontrolleres for andre faktorer, som kan antages at påvirke FH og EBRD.

Vi bruger dels daterede variabler (som ændrer sig over tid), dels udatede variabler (som er konstante over tid). Økonomisk vækst og inflation er baseret på officielle data publiceret i EBRD (1994-2005). En dummyvariabel er lig med 1 for år, hvor et land har været udsat for krig, borgerkrig eller væbnede uroligheder; i øvrige år er dummyen lig med 0.¹¹ En variabel er sat lig med 1 fra og med det år, hvor et land har søgt om medlemskab af EU, og ellers 0. En tidstrend øger lineært fra værdien 1 i 1989 til 17 i 2005.

To udatede variabler angiver landenes udgangssituation før transitionen begyndte, dvs. omkring 1990. Variablerne er sammenvæjede indeks konstrueret af de Melo et al. (2001) ved hjælp af faktoranalyse af en lang række strukturelle variabler såsom indkomstniveau, urbaniseringsgrad, ressourcerigdom, administrativ erfaring og år under kommunistisk styre. Den ene variabel afspejler graden af økonomisk og administrativ skævvridning, mens den anden afspejler landets generelle økonomiske og administrative udviklingsniveau. Som den tredje udatede variabel har vi inkluderet afstanden (i tusind km) fra landets hovedstad til Düsseldorf. Variablen anvendes undertiden som en proxy for kulturel og økonomisk tilknytning til Vesteuropa (Fischer og Sahay, 2004).

Tabel 2 viser resultaterne, når der inddrages et stort antal kontrolvariabler i estimationerne.¹² Kolonne (2.1) viser, at demokratiniveauet FH – som i de foregående estimationer – ikke forklares af omfanget af økonomiske reformer. Høj inflation fører til mindre demokrati, mens økonomisk vækst tilsyneladende er uden betydning. Ansøgning om medlemskab er knyttet sammen med mere demokrati, mens krig og væbnede uroligheder ikke overraskende er forbundet med mindre demokrati. Blandt de udatede variabler ses det, at et forvredet økonomisk og administrativt udgangspunkt fører til mindre demokrati, mens et højt initialt udviklingsniveau er forbundet med mere demokrati. Afstanden til Düsseldorf er ikke statistisk signifikant på 5 procentsniveauet.

I kolonne (2.2) er det økonomiske reformniveau, EBRD, søgt forklaret ved hjælp af samme højresidevariabler. Omfanget af økonomiske reformer er som før positivt korreleret med demokrati. Høj inflation giver anledning til flere økonomiske reformer året efter, mens økonomisk vækst forbliver insignifikant. An-

Table 2. Panelestimation af demokrati (FH) og økonomiske reformer (EBRD)

	(2.1)	(2.2)	(2.3)	(2.4)	(2.5)	(2.6)
	FH	EBRD	FH	EBRD	FH	EBRD
FH (året før)	0,71** (0,055)	0,076** (0,013)	0,72** (0,052)	0,070** (0,016)	0,73** (0,052)	0,067** (0,013)
EBRD (året før)	-0,023 (0,076)	0,85** (0,033)	0,19 (0,10)	0,83** (0,042)	-0,054 (0,072)	0,87** (0,032)
Vækst (året før)	-0,0041 (0,0041)	-0,0022 (0,0015)	-0,011 (0,0042)	-0,0012 (0,0014)	-0,0041 (0,0042)	-0,0023 (0,0014)
Inflation (log, året før)	-0,20** (0,052)	0,056** (0,015)	-0,14 (0,074)	0,032* (0,015)	-0,20** (0,052)	0,056** (0,015)
Ansøgning til EU	0,29** (0,084)	-0,13** (0,033)	0,23** (0,083)	-0,11** (0,036)	0,26** (0,085)	-0,11** (0,032)
Krig og uligheder	-0,37* (0,14)	-0,16** (0,037)	-0,50** (0,14)	-0,15** (0,033)	-0,38* (0,14)	-0,156** (0,037)
Tidstrend	-0,034** (0,0090)	0,0045 (0,0030)	-0,031** (0,0090)	0,0028 (0,0029)
Initial skævvridning	-0,17** (0,056)	-0,060** (0,016)	-0,11* (0,052)	-0,066** (0,019)	-0,24** (0,052)	-0,029* (0,011)
Initialt udviklingsniveau	0,24** (0,072)	0,040* (0,019)	0,18** (0,068)	0,052** (0,019)	0,31** (0,072)	0,0099 (0,014)
Afstand til Düsseldorf	-0,080 (0,042)	0,039** (0,012)	-0,083* (0,041)	0,038** (0,013)
Konstant	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Dummy for hvert år	Ja	Ja
Periode	90-05	90-05	90-05	90-05	90-05	90-05
Antal lande	25	25	25	25	25	25
R ²	0,91	0,97	0,92	0,98	0,91	0,97

Note: Alle estimationer er OLS. Whites heteroskedasticitetskonsistente standardafvigelse er angivet i parentes under parameterestimatet. ** og * angiver, at den estimerede parameter er signifikant forskellig fra 0 på henholdsvis 1 og 5 pct.-niveauet.

søgning om EU-medlemskab påvirker reformniveauet *negativt*, hvilket indikerer, at tilpasning til EU's regler ikke bidrager til markedsøkonomisk liberalisering. Fravær af væbnede konflikter, en mindre grad af initiale forvridninger og et højere initialt udviklingsniveau er forbundet med et højere økonomisk reformniveau. Afstanden til Düsseldorf er positivt korreleret med økonomiske reformer. Dette lidt overraskende resultat diskuterer vi nedenfor.

Resultaterne er robuste. Kolonnerne (2.3) og (2.4) viser effekten af at inddrage dummys for hvert år i estimationsperioden. Den eneste væsentlige ef-

fekt er, at inflationsvariablen mister forklaringskraft, specielt i forhold til FH. De makroøkonomiske variabler spiller ikke nogen større rolle i forklaringen af FH og EBRD.

Den positive korrelation mellem afstanden til Düsseldorf og det økonomiske reformindeks er som sagt overraskende. Der er imidlertid en høj grad af korrelation ($-0,67$) mellem afstanden til Düsseldorf og det initiale udviklingsniveau. Indkomst- og udviklingsniveauet falder således generelt, jo længere et transitionsland ligger mod øst. Udelades afstanden til Düsseldorf, bliver parameterestimatet for initialt udviklingsniveau insignifikant i estimationen af EBRD, men mere betydningsfuldt i estimeringen af FH ((2.5) og (2.6)). Med andre ord, initialbetingelserne har større direkte betydning for de politiske reformer end for de økonomiske reformer.

Hvor godt modellen fra kolonne (2.1) forklarer den politiske udvikling i de enkelte lande, kan man få et indblik i ved at se på residualerne fra estimationen, dvs. den uforklarede del af variansen. To forhold springer i øjnene. For det første opfanger modellen på udmærket vis den politiske udvikling i de fem centralasiatiske lande. Residualerne er små og uden stabilt fortegn. Ugunstige initialbetingelser ”forklarer” sammen med modellens øvrige variabler den udemokratiske udvikling i regionen. For det andet findes de største residualer af uforklaret variation for Hviderusland og – imod slutningen af estimationsperioden – for Rusland. Disse to lande er *langt mere autokratiske*, end initialbetingelserne og modellens øvrige variabler tilsiger. Det er således ikke Centralasiens demokratiske underskud, som overrasker, men derimod den autokratiske udvikling i de to slaviske stater, Hviderusland og Rusland. Modsat er blandt andet Albanien, Bulgarien og Kirgisistan fra 2001 noget mere demokratiske end forudsagt af modellen.

Afsluttende kommentarer

Denne artikel har drøftet de politiske og økonomiske reformer i transitionslandene siden 1990. Erfaringerne viser, at landene i den kommunistiske ”anden verden” har udviklet sig vidt forskelligt. Landene tættest på Vesteuropa knyttede sig hurtigt til de rige lande i den ”første verden”, mens flere af landene i Centralasien er på vej til at blive en del af den ”tredje verden”. Udviklingen i specielt de slaviske kernestater og Kaukasus er uafklaret og byder på mange spørgsmålstejn.

De statistiske analyser giver et forholdsvis klart billede af transitionen i de tidligere kommunistiske lande:

- Friere, demokratiske styreform har bidraget til større økonomisk reformintensitet, mens der ikke er nogen direkte kausalitet fra økonomiske reformer til politisk udvikling.
- Udgangsbetingelserne har spillet en vigtig rolle for de efterfølgende reformer, ikke mindst på det politiske område. Relativt underudviklede lande med store initiale skævvridninger har generelt gennemført få politiske reformer og er forblevet autokratiske.
- For både de politiske og de økonomiske reformer gælder det, at udviklingen i visse lande kun delvist lader sig forklare af faktorer som initialbetingelser,

økonomisk udvikling og væbnede konflikter. Disse landespecifikke udviklings-træk kan afspejle udfald af den politiske proces i de enkelte lande.

Samlet set peger analysen af den post-kommunistiske transition på demokratisering som en drivende kraft for økonomiske reformer. Lande, hvor befolkningen har haft mulighed for frit at vælge sine beslutningstagere, har gennemført en hurtigere økonomisk omstilling end lande med autokratisk styre. Resultaterne fra de post-kommunistiske lande viser således, at bekymringen for, at demokrati vil føre til en *status quo bias*, som bremser markedsøkonomiske reformer, har været ubegrundet. Umuligheden af en simultan transition, som artikulert af blandt andet Armijo et al. (1994), kan således afvises. Omvendt støtter vores analyse moderniseringsteoriens hypotese om et højt økonomisk udviklingsniveau som en afgørende faktor for politisk modernisering og demokratisering.

Noter

1. Tak til to anonyme bedømmere, redaktøren af *Politica* samt Ditte Henriksen for nyttige kommentarer.
2. UNDP (1999) argumenterer for, at produktionsnedgangen i flere transitionslande har reduceret den folkelige opbakning til fortsatte reformer.
3. Appendikset gengiver særskilte indekser for PR og CL for 27 transitionslande i 2005. Indekset PR er baseret på ti parametre og måler i hvilken grad borgerne kan vælge blandt politiske kandidater, samt om disse er uafhængige af staten. Indekset over borgerlige rettigheder er baseret på 15 parametre og afspejler overholdelse af menneskerettighederne, herunder graden af ytringsfrihed, forsamlingsfrihed, religionsfrihed samt mulighederne for at uddanne og organisere sig (www.freedomhouse.org/research/freeworld/2003/methodology.htm).
4. Sovjetunionens FH er anvendt for Baltikum, Vestligt SNG, Kaukasus og Centralasien for årene 1989-91. Tjekkoslovakiets FH er anvendt for Tjekkiet og Slovakiet for 1989-92. FH for Serbien og Montenegro er brugt for Slovenien (1988-90), Kroatien (1988-90), Bosnien-Herzegovina og Makedonien (1988-91).
5. Heroverfor står erfaringerne fra SNG-landene, hvor magthaverne generelt har formået at sidde ved magten i mange år.
6. Stemmeprocenter for samtlige valg i transitionslandene kan findes på websiden for International Institute for Democracy and Electoral Assistance: <http://www.idea.int/vt/index.cfm>.
7. Indeksene omfatter: (1) prisliberalisering, (2) liberalisering af udenrigshandel og valutaomveksling, (3) privatisering af små virksomheder, (4) privatisering af store virksomheder, (5) reformer af virksomheder, (6) konkurrencepolitik, (7) reformer af banksektor og rentefastsættelse, (8) reformer af andre finansielle sektorer og kapitalmarkeder. Indeksene publiceres årligt i EBRD (1996-2005). Indekser for de tidligste reformår er stillet til rådighed af Den Europæiske Udviklingsbank i elektronisk form.
8. Data fra Eurostat, europa.eu.int/comm/eurostat/, "General economic background".
9. En variabel x Granger-forårsager en anden variabel y , hvis forudgående realisationer af x bidrager til at forklare y , ud over hvad forudgående realisationer af y forklarer.
10. Panelestimationer med sidste periodes venstresidevariabel på højresiden kan føre til ikke-konsistente estimater. Der findes flere metoder til at reducere problemet, men alle har begrænsninger i datasæt med få observationer (Judson og Owen, 1999). Estimation ved hjælp af Arellano-Bond-metoden giver kvalitativt samme resultater som i tabel 1, til trods for at metodens "niveauinstrumenter" ikke er ideelle for FH.

11. Dummyen er konstrueret på basis af <http://www.crisisgroup.org/home/> og <http://www.onwar.com/aced/chrono/>.
12. Bosnien-Herzegovina og Serbien og Montenegro indgår ikke i disse estimationer på grund af manglende data for initialbetingelser.

Litteratur

- Alesina, Alberto og Allan Drazen (1991). "Why are stabilizations delayed?", *American Economic Review*, årg. 81, nr. 5, pp. 217-291.
- Armijo, Leslie, Thomas Biersteker og Abraham Lowenthal (1994). "The problems of simultaneous transitions", *Journal of Democracy*, årg. 5, nr. 4, pp. 161-175.
- Blanchard, Olivier og Michael Kremer (1997). "Disorganization", *Quarterly Journal of Economics*, årg. 112, nr. 4, pp. 1091-1126.
- Blanchard, Olivier, Rudiger Dornbusch, Richard Layard, Lawrence Summers og Paul Krugman (1991). *Reform in Eastern Europe*, Boston: MIT Press.
- Campos, Nauro og Fabrizio Coricelli (2002). "Growth in transition: what we know, what we don't, and what we should", *Journal of Economic Literature*, årg. 90, nr. 3, pp. 793-836.
- Colton, Timothy og Cindy Skach (2005). "Semi-presidentialism in Russia and post-communist Europe: ameliorating or aggravating democratic possibilities?", WCFIA Working Paper, Harvard University.
- de Melo, Martha, Cevdet Denizer, Alan Gelb og Stoyan Tenev (2001). "Circumstance and choice: the role of initial conditions and policies in transition economies", *World Bank Economic Review*, årg. 15, nr. 1, pp. 1-31. Udgivet i 1997 som World Bank Policy Research Working Paper, nr. 1866.
- Dethier, Jean-Jacques, Hafez Ghanem og Edda Zoli (1999). "Does democracy facilitate the economic transition? An empirical study of Central and Eastern Europe and the former Soviet Union", World Bank Policy Research Working Paper, nr. 2194.
- Diamond, Larry (1999). *Developing Democracy: Towards Consolidation*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- EBRD (1994-2005). *Transition Report*, European Bank for Reconstruction and Development.
- Falcetti, Elisabetta, Tatiana Lysenko og Peter Sanfey (2005). "Reforms and growth in transition: re-examining the evidence", EBRD Working Paper, nr. 90.
- Fernandez, Raquel og Dani Rodrik (1991). "Resistance to reform: status quo bias in the presence of individual-specific uncertainty", *American Economic Review*, årg. 81, nr. 5, pp. 1146-1155.
- Fidrmuc, Jan (2003). "Economic reform, democracy and growth during post communist transition", *European Journal of Political Economy*, årg. 19, nr. 3, pp. 583-604.
- Fidrmuc, Jan og Ariane Tichit (2004). "Mind the break! Accounting for changing patterns of growth during transition", William Davidson Institute Working Papers Series, nr. 2004-643.
- Fischer, Stanley og Ratna Sahay (2004). "Transition economies: The role of institutions and initial conditions", *Festschrift in Honor of Guillermo A. Calvo*, IMF.
- Freedom House (2006). "FH country rankings", www.freedomhouse.org.
- Harrison, Mark (2002). "Coercion, compliance, and the collapse of the Soviet command economy", *History Review*, årg. 33, nr. 3, pp. 397-433.
- Havrylyshyn, Oleh (2001). "Recovery and growth in transition: a decade of evidence", *IMF Staff Papers*, årg. 48, særnummer, pp. 53-87.
- Judson, Ruth og Ann Owen (1999). "Estimating dynamic panel data models: a practical guide for macroeconomists", *Economic Letters*, årg. 65, nr. 1, pp. 9-15.

- Kim, Byung-Yeon og Jukka Pirttila (2003). "The political economy of reforms: empirical evidence from post-communist transition in the 1990s", BOFIT Discussion Papers (Finlands Nationalbank), nr. 4/2003.
- Kitschelt, Herbert (2001). "Post-communist economic reform. Causal mechanisms and concomitant properties", upublikeret manuskript, Duke Universitet.
- Lipset, Martin (1959). "Some social requisites of democracy: economic development and political legitimacy", *American Political Science Review*, årg. 53, nr. 1, pp. 69-105.
- North, Douglas (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Nørgaard, Ole (1997). "Post-kommunistisk økonomisk transition: hvorfor er nogle lande mere fattige end andre?", *Økonomi & Politik*, nr. 2, pp. 4-18.
- Nørgaard, Ole (2000). *Economic Institutions and Democratic Reform*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Olson, Mancur (1993). "Dictatorship, democracy and, development", *American Political Science Review*, årg. 87, nr. 3, pp. 567-576.
- Paldam, Martin (2002). *Udviklingen i Rusland, Polen og Baltikum. Lys forude efter ændringen af det økonomiske system*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Parrott, Bruce (1997). "Perspectives on postcommunist democratization", in Bruce Parrott og Karin Dawisha (red.), *The Consolidation of Democracy in East-Central Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Parsons, Talcott (1964). "Communism and the West: the sociology of conflict", in Amitai Etzioni og Eva Etzioni-Halevy (red.), *Social Change: Sources, Patterns and Consequences*, Basic Books.
- Roland, Gerard (2000). *Transition and Economics: Politics, Markets and Firms*, Boston: MIT Press.
- Shleifer, Andrei (1997). "Government in transition", *European Economic Review*, årg. 41, nr. 3-5, pp. 385-410.
- Staehr, Karsten (2005). "Reforms and economic growth in transition economies: complementarity, sequencing and speed", *European Journal of Comparative Economics*, årg. 2, nr. 2, pp. 177-202.
- The Economist* (2006). "Party games", 28.01, p. 36.
- UNDP (1999). *Transition 1999 – Human Development Report for Central and Eastern Europe and the CIS*, New York: United Nations Publications.
- World Bank (2000). *Making Transition Work for Everyone: Poverty and Inequality in Europe and Central Asia*, Washington, DC: World Bank.
- Wykoff, Frank (2001). "Creating capitalism: politics, reforms, and economic performance", Claremont Colleges, Working Paper, nr. 2001-17.
- Agee, Hans (1994). *Økonomiske omvæltninger i Rusland og Østeuropa*, Århus: Systime.
- Agee, Hans (2001). "Transition til demokrati og velstand", *Politica*, 33. årg., nr. 3, pp. 330-341.
- Åslund, Anders (2002). *Building Capitalism. The Transformation of the Former Soviet Bloc*, Cambridge: Cambridge University Press.

Appendiks

Tabel A.1. Udvalgte data for 27 transitionslande

	Folketal 2004, mio	BNP pr. capita 2005, PPP \$ ^{a)}	BNP-vækst 2004, pct.	Første reformår økonomi	Øk. ref. 1. fase 2005, indeks ^{b)}	Øk. ref. 2. fase 2005, indeks ^{c)}	Politisk rettighed 2005, indeks ^{d)}	Borgerlig frihed 2005, indeks ^{e)}
<i>Baltikum</i>								
Estland	1,4	15.420	7,8	1992	4,3	3,5	1	1
Lettland	2,3	13.480	8,5	1992	4,3	3,2	1	1
Litauen	3,4	14.220	6,7	1992	4,3	3,3	1	1
<i>Centraleuropa</i>								
Polen	38,2	13.490	5,4	1990	4,3	3,5	1	1
Tjekkiet	10,2	20.140	4,4	1991	4,3	3,6	1	1
Slovakiet	5,4	15.760	5,5	1991	4,3	3,4	1	1
Ungarn	10,1	16.940	4,2	1990	4,3	3,7	1	1
Slovenien	2,0	22.160	4,2	1990	4,2	2,9	1	1
<i>Balkan</i>								
Rumænien	21,7	8.940	8,3	1991	4,1	2,7	2	2
Bulgarien	7,8	8.630	5,6	1991	4,1	3,1	1	2
Kroatien	4,4	12.750	3,8	1990	4,2	3,1	2	2
Bosnien-Herzegovina	3,8	7.790	5,7	..	3,6	2,0	4	3
Makedonien	2,0	7.080	2,9	1990	4,1	2,5	3	3
Serbien og Montenegro	8,3	..	7,2	..	3,7	2,1	3	2
Albanien	3,2	5.420	5,9	1991	4,2	2,3	3	3
<i>Vestligt SNG</i>								
Rusland	144,9	10.640	7,1	1992	3,8	2,5	6	5
Ukraine	47,3	6.720	12,1	1992	3,8	2,5	3	2
Hviderusland	9,8	7.890	11,0	1992	2,4	1,5	7	6
Moldova	3,4	2.150	7,3	1992	3,8	2,3	3	4

Folketal 2004, mio	BNP pr. capita 2005, PPP \$ ^{a)}	BNP-vækst 2004, pct.	Første reformår økonomi	Øk. ref. 1. fase 2005, indeks ^{b)}	Øk. ref. 2. fase 2005, indeks ^{c)}	Politisk rettighed 2005, indeks ^{d)}	Borgerlig frihed 2005, indeks ^{e)}
<i>Kaukasus</i>							
Georgien	4,6	3.270	6,2	1992	4,2	2,5	3
Armenien	3,2	5.060	10,1	1992	4,2	2,6	4
Azerbajdan	8,3	4.890	10,2	1992	3,9	2,1	5
<i>Centralasien</i>							
Kasakhstan	15,1	7.730	9,4	1992	3,8	2,5	5
Usbekistan	26,0	2.020	7,4	1992	2,6	1,9	7
Turkmenistan	6,5	..	7,2	1992	1,9	1,0	7
Kirgisistan	5,1	1.870	7,1	1992	4,2	2,4	4
Tadsjikistan	6,5	1.260	10,6	1992	3,7	1,7	5

a) BNP per capita korrigeret for forskelle i landenes priseniveauer. Til sammenligning var købekraftskorrigeret BNP per capita for Danmark \$ 33.570 i 2005.

b) Gennemsnit af Den Europæiske Udviklingsbanks indekser for: (1) prisliberalisering, (2) liberalisering af udenrigshandel og valutaveksling, (3) privatisering af små virksomheder. Indeks fra 1 til 4,33 stigende med omfang af markedsorienterede reformer.

c) Gennemsnit af Den Europæiske Udviklingsbanks reformindekser for: (4) privatisering af store virksomheder, (5) virksomhedsstyring, (6) konkurrencepolitik, (7) banksektor og rentedannelse, (8) øvrige finanssektor og kapitalmarkeder. Indeks fra 1 til 4,33 stigende med omfang af markedsorienterede reformer.

d) Freedom House PR-indeks hvor 1 repræsenterer flest rettigheder og 7 færrest rettigheder.

e) Freedom House CL-indeks hvor 1 repræsenterer mest frihed og 7 mindst frihed.

Kilder: Købekraftskorrigeret BNP fra Verdensbanken, <http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GNIPC.pdf>, første reformår fra Fischer og Sahay (2004, tabel 2), politiske reformer fra Freedom House (2006), øvrige tal fra EBRD (2005: 94-201).